БОЖЕВІЛЬНИЙ ТРАМВАЙ

— В революції багато незрозумілого й непевного, отих "журавлів у небі", яких неохочий ловити міщанин, що має свою "синицю в руках". Звичайно, він і не від того, щоб спробувати вловити журавля, але так, щоб і синицю не випустити з рук.

Коли говорилося ці слова, у відчинене вікно з вулиці ввірвався оскаженілий брязкіт трамвая і гарчання автобуса, що заглушили слова бесідника. Той, що слухав, зачинив вікно і спитав:

— А інтелігенція ж як?

— Інтелігенція в певній своїй частині теж неохоча випускати з рук синицю заради непевних журавлів...

— То ви ставите під підозріння справжню революційність інтелігенції?

— Ніяких підозрінь!.. Краща частина інтелігенції обома Руками ловить фігуральних журавлів, випустивши іноді непогану синицю з рук, але робить це до того часу, доки Розуміє революційні процеси.

— Цебто ви вважаєте інтелігента тільки попутником Революції? Навіть у тому разі, коли він без застережень кйдає свою синицю?! Так, чи що?!

. — Ні, не зовсім так... Справа в тому, що інтелігент вірить у святість різних норм і у всьому шукає математичної закономірності, і коли втрачає можливість контролювати процеси революції з своєї нормативної каланчі, він зневіряється і губить перспективи. З цього правила є, звичайно, тисячі винятків...

У той час, коли в центрі української столиці точилася ця розмова, у глушині лісових розробок, за тисячу верстов од центру, користаючись із вечірнього дозвілля, розмовляло двоє.

Молодий жваво ходив по кімнаті з кутка в куток, стукаючи чобітьми по дощатій підлозі, а старий сидів коло лампи і мляво жував слова:

— Я дуже полюбляю читати книжки про небезпечні пригоди, про героїчну боротьбу і загалом про різні рисковиті речі, та коли б мені хто запропонував самому побувати в тих небезпечних і цікавих комбінаціях, то красненько дякую! Я "не", як кажуть ув Одесі...

Стара людина, що кохалася тільки в описаннях пригод, а не в самих пригодах, усміхнулася теплою старечою усмішкою і ласкаво, по-батьківськи, подивилася на свого палкого молодого опонента, що так завзято боронив динаміку життя і громив "статичне" животіння, гідне зневаги й презирства.

А гідна зневаги статика без перепон лилася у відчинене вікно теплими терпентинними подихами вечірнього бору, тишею, що немов дзвеніла комариним дзижчанням та алюміново-білим світлом місяця.

— Там — життя й боротьба, тут — убоге нидіння! Там — пафос будівництва, а тут — спогади старої дівулі! Там — динаміка, а тут — статика.

Синюха аж стільцем грюкнув, немов ущент розтрощуючи мерзотну статику во ім'я прекрасного динамічного життя, про яке він от уже п'ять років безнадійно мріє.

Старий мляво махнув рукою і задивився у відчинене вікно, за яким десь далеко забринів піснею жіночий голос.

Та пливи, пливи, селезню, Тихо по воді...

— Напружена праця швидко сточує сили і вбиває радощі життя. Творче палання — річ прекрасна, та, що яскраво горить, швидко перегорає й погасає... Як от гаряча коняка — сіп-сіп та й лягла, а спокійна — тягне собі повільно, не хапаючись, і напевно витягне! Воно хороше дивитися на яскраве світло, та погано потім сидіти в темряві, бо ж яскраве світло швидко погасне... М-да...

Синюха раптом став посеред кімнати і сказав:

— Всі ці ваші мудрості не про мене. Ви посивіли отут у лісі, то вам нічого, я ж бачив і кращі місця, і в житті моєму були кращі часи... Ви от мені не раєте їхати до столиці, а я поїду, і коли пощастить там знайти посаду, я буДУ безмежно щасливий!

_ Я дуже радий, коли ви справді доскочите щастя таким

дешевим способом! — з іронією сказав старий.— Боюсь тільки, що ви втратили здатність розуміти місто, і ваша ідеалізація його не виправдається на ділі. А віддаль між ідеалами й дійсністю порядна, і той, хто не розуміє цього, частенько ламає шию...

Побачивши, що молодий нетерпляче махнув рукою, немов одгонячи настирливі мухи, він додав вибачливо:

— Я, звичайно, хочу щодо вас бути поганим пророком, та все-таки вважаю за свій обов'язок попередити про можливі розчарування...

Синюсі без краю набрид цей старенький рахівник з своєю нудною філософією, і розмовляв він із ним тільки тому, що на глухих лісових розробітках не було кращого бесідника. Синюха от уже кілька років працює тут за технічного доглядача на розробітках. Скільки разів до цього він намагався порвати з цими хащами і добратись до міста, та от аж тепер, нарешті, доля йому посміхнулася: він має відпустку, трохи грошей і, щонайголовніше, листа од свого шкільного товариша, що там, у

столиці, посідає визначну посаду і кличе його, Синюху, до себе погостювати, а коли охота, то й посісти за його приятельською допомогою якусь посаду в місті.

— Так ото я й кажу,— провадив своє рахівник,— що одне діло збоку дивитися, а друге діло самому бути дієвою особою. От коли я замолоду читав про Французьку революцію, то так захоплювався! А коли самому довелося покуштувати — інша справа...

Синюсі стало нудно від цих балачок. "Знову почне свою філософію, чорт голомозий!" — з прикрістю подумав він і мовив:

— Ну, ви як хочете, а я, мабуть, пройдуся до річки... Синюсі безконечно набрид і цей закапелок, і люди, що

отупіли, як лісні пеньки, і нудна, нецікава робота. Йому хотілось запалитись пафосом справжнього будівництва, напитись шуму великого міста, що здавалося святочним 1 прекрасним. Плювати йому на ці нудні лісозаготівлі. Хай собі заготовляють без нього, Синюхи! Він хоче великих Р*к, він хоче бурхливого моря-океану, а не цього рівчачка, Що зветься Вепрівськими розробітками!

Спати ліг Синюха пізно і вже вдосвіта став готуватися До від'їзду.

Витяг найкращий костюм і почав прилаштовувати краватку, що ніяк не хотіла сидіти на своєму місці, ламав нігті об шпоньки, що не залазили в петельки, і з полегкістю зітхнув, переборовши труднощі незвичного вбрання. Одягтись, Синюха відчув святочне піднесення й молодечу пружність у ногах. Він навіть перекинув для спроби плаща через руку, як то роблять туристи, і пошкодував, що в кімнаті немає великого дзеркала, щоб оглянути всю свою постать.

Підвода приїхала на сім годин раніше, ніж було треба, і Синюха, знаючи, що він їде зарано, все ж наказав рушити.

На станції залізниці Синюха відразу відчув себе учасником техніки й машини. Час од часу проскакували поїзди й тягли за собою валки вагонів, навантажених різним добром та різнобарвними людьми, що прагли далеких, незвіданих і цікавих, як перший поцілунок, городів і земель.

Коли прибував новий поїзд, Синюсі здавалося: от-от з вагона вийде хтось і той "хтось" буде давній знайомий чи приятель, що покличе Синюху в далекі краї, і він їхатиме зеленими розлогами родючих долин, метеором пролі-татим^е крилаті віадуки, проноситиметься в чорних печерах тунелів і блискавично промайне сніговими верховинами гір, що він їх ніколи ще не бачив...

Та день уже кидав свої золоті котвиці у вечірній гавані, і на маленькій поліській станції ніхто не вставав, а коли виходили пасажири гуляти, то Синюха намагався бути до них якнайближче, сподіваючись, що котрась із елегантних женщин звернеться до нього з питанням і він поговорить із щасливою людиною...

Нарешті станційний служник сповістив, що каса відчинена і поїзд прибуде за чверть години. Синюха захвилювався і пішов купувати квитка.

Сидячи в поїзді, під ритмічний стукіт коліс Синюха мріяв про те незнайоме місто, що його побачить завтра пізно ввечері.

За відчиненими вікнами вагона пропливали в присмерках ліси, поля й села, а щодалі контури розчинялися у пітьмі, і поїзд, як оскаженіла звірюка, розривав нічну темряву і, здавалося, угрузав у неї з гуркотом і свистом.

Хмари заволокли небо, і краплі дощу, увірвавшись у вікно, впали на обличчя Синюсі. Довелося зачинити вікно.

Дощ лив і на другий день, коли поїзд врешті зупинився на пероні Харківського вокзалу. Навколо було повно води, вода дзюрчала з покрівель, та вогке повітря бадьорило

Синюху, і він з.легеньким саквояжем увійшов до зали для пасажирів. На нього війнуло парке дихання сотень людських грудей і непевний запах приміщень громадського призначення. Та й цей запах видався Синюсі чимсь приємним, що свідчив за культуру, учасником якої він так хотів стати.

— Скажіть, чи можна буде отут переночувати? — звернувся він до станційного наглядача.

— Ні, залишатись на ніч тут не можна! — суворо відказав службовець, і Синюсі ці слова прозвучали гострим наказом.

"Доведеться турбувати приятеля серед ночі",— подумав він. їхати до готелю Синюха не намірявся, бо не знать, яка ціна в готелі і чи вистачить у нього грошей.

Коло вокзалу стояло багато візників, і Синюха відразу погодився на ту ціну, що запросив один із них. Ніяково було торгуватися, та й не знав він напевно відстані до квартири свого приятеля. Чорт його знає, може, це за десять верстов! Він витяг папірця, що на ньому занотував собі адресу, і сказав візникові.

Дощ, не вгаваючи, сіяв дрібні краплі, і Синюха заліз під халабуду екіпажа, з цікавістю позираючи на неясне світло вуличних ліхтарів. Вже починало хилити до сну, хоч, здавалося, і досить він виспався в поїзді. Візникова конячина хлюпала в калюжках, тягнучи екіпаж кудись угору-вгору, і згодом Синюсі почало здаватися, що гора та неймовірної височини і ніколи ця шкапа не дотягне до її верховини, де, певно, мешкає приятель.

Раптом візник зупинився і сказав:

— Доїхали! Це й є двадцять восьме число.

Справді, на ліхтарі коло воріт значилася вулиця і саме те число, якого шукав Синюха. Він узяв свого саквояжа і, розплатившись із візником, почав смикати за дзвінок коло воріт.

У будинкові, видимо, давно вже спали, і ніхто не відгукався на настирливий дзвінок Синюхи. Візник, сховавши гроші, від'їхав, і якийсь час було чути крізь шелест дощу шльопання конячих копит у багнюці передмістя, а згодом шльопання те й зовсім затихло.

Синюха дзвонив і дзвонив, а будинок мовчав, і тільки шум дощу сипався чорним просом із залізного даху, і вода Дзвеніла в калюжах, стікаючи ринвами.

Синюху обгорнув жах. Він уночі, у дощ, на околиці міста в негоду, а навколо жодної живої душі: навіть собака не гавкне. З будинку вперто не відповідають, і Синюсі раптом

О— А. Слісаренко

97

здалося, що в цей будинок залізли злодії і вирізали всіх пожильців... Припущення безглузде, але здалося Синюсі за ймовірне.

Раптом інша думка пересікла першу. Може, він помилився адресою? Синюха витяг папірця і порівняв адресу записану там, з адресою на ворітному ліхтарі. Помилки не було.

Коли б ще можна було сховатись од дощу, а не стояти й мокнути надворі невідомо до якого часу.

Синюха витяг годинника і підніс до ліхтаря. Здивовано дивився на циферблат, а потім притулив годинника до вуха — він стояв.

Думка про те, що все навколо замкнулося у вороже змовницьке коло, заворушилась у стомленому мізку Синюхи і розповзлася по тілі холодними павучками містичного жаху.

А дощ хлюпостів ще з більшою силою. Вулиця захрясла у багні й темряві і тільки, кліпаючи ворітними ліхтарями, нагадувала про своє існування.

Тоскне почуття безнадійної самотності й безпорадності охопило Синюху. Втрата зв'язку в часі особливо болюче відбилася на ньому, так немовби блукав він досі у двох вимірах, і раптом блукання перенеслося в три виміри, що безмежно множать напрямки...

Ще раз посмикав Синюха дзвінка коло мертвого будинку, вже без надії когось докликатися. Будинок стояв німий, як чорний камінь, і навіть ліхтар на воротях чомусь погас. Синюха відчув, що його замуровано в чорному склепі, і полохливий намір тікати звідси виріс стовпом каламутного диму і заполонив його свідомість. Синюха, схопивши свого саквояжа, не пішов, а побіг у той бік, звідки привіз його візник, з таємною надією дістатися до вокзалу.

Ноги його давно промокли, і на спині клякли струмки води.

Синюха не знав, скільки часу він блукає по темних завулках без надії вийти з цих багнистих слизьких лабіринтів. Раптом зовсім близько розітнувся бадьорий дзвінок трамвая, і серце Синюхи сповнилось радістю, як у моряка, що довго плив без корми і натрапив урешті на берег. Дзвінок деренькнув ще кілька разів, і Синюха, завернувши за ріг

вулиці, побачив вагон, що стояв освітлений і, видимо, мав рушити. У вагоні сиділо кілька чоловіка, похмурих і мовчазних, і коли Синюха й собі зайшов туди і сів коло дверей, вони не звернули на нього ніякої уваги.

ВІДЧУТТЯ самотност* почало розвіюватися, хоч люди й не розмовляли, а Синюха не зважувався заговорити перший.

Раптом двері з переднього ґанку відсунулися і сонний голос запитав: Всі?

_ Всі...— нехотя відповів один із похмурих.

Двері знову з стуком засунулися, і невидима сила зірвала вагон із місця і помчала неймовірно швидко.

Мокра пітьма вищала навколо вагона, і Синюха відчував себе всередині блискучого метеора, що прорізав чорні міжпланетні простори...

І що далі летів трамвай темними вулицями міста через мряку й дощ, то страх, що допіру розвіявся, знову почав настирливо шкрябати своїми шкарубкими лапами під серцем Синюхи.

Люди у вагоні сиділи мовчки, повісивши голови і загорнувшись у брезентові плащі, немов спали сидячи. Дощ заливав вікна тисячами бризок, а він, цей скажений трамвай, мчав і мчав, немов немає йому впину й немає кінця його коліям, що так жалібно вищать під швидкими колесами і скреготом краять самотнє серце Синюхи.

"Що. це за люди? Куди мчить трамвай? Чому він мчить із такою скаженою швидкістю? І чи довго ще він буде летіти в цій огидно-важкій темряві? — гризли Синюху запитання, і він не знаходив на них відповіді і не насмілювався вдатися з своїми сумнівами до цих мовчазних людей.— Чому от уже скільки часу до нього ніхто не звернеться? Чи треба йому їхати цим трамваєм?"

Синюха метушливо озирнувся, але люди сиділи непорушно, як і раніше, а трамвай мчав і мчав...

Нарешті вагон притишив ходу, під колесами забряжчала стрілка, і в Синюхи родилася надія на кінець цієї скаженої подорожі, коли він візьме свій саквояж і спокійно піде під Дощем у темряві вузькими завулками і радо буде ходити Цілу ніч, щоб тільки не сидіти в цьому непевному божевільному вагоні. Синюха навіть підвівся з місця, але в цей час трамвай, немов попереджаючи наміри Синюхи, смикнувся з новою силою і помчав із такою швидкістю, що серце завмерло в грудях, і Синюха мусив триматися за крісельце.

— Ого!..— промовив один із пасажирів, підвівши голову 1 озирнувшись на своїх сусідів, та, побачивши, що ті не звертають уваги, і сам опустив голову.

Синюха вже хотів заговорити до людини, та чомусь слова застрягли в горлі, і він ні слова не вимовив.

Знову почався скажений перебіг без кінця і краю крізь дощ і темряву. Серце Синюхи стислося лихим передчуттям. Йому здавалося, що трамвай от-от зірветься з рейок і полетить у прірву, краєм якої він, напевно, мчить у невідому далечінь. Серце прискорено билося, а вагон сіпало з боку на бік, і він вищав, як смертельно поранений звір.

"А що як ці люди раптом запитають його, Синюху, чого він сидить із ними? Може, це якісь злодії, що скористалися трамваєм, щоб утекти од переслідування? А може, вони, ці в брезентових плащах, справляють важливі державні обов'язки?"

Синюха раптом набрався мужності і зважився на героїчний вчинок. Він підвівся і, держачись за ремінні петлі, почав просуватися до того пасажира, що вимовив "Ого!". Він дійшов зовсім близько, та раптом хвиля вагань і нерішучості опанувала Синюхою, він мовчки сів поруч.

Кілька хвилин Синюха сидів і розглядав своїх супутників. Вони були дуже прозаїчні, і їхня зовнішність не потверджувала романтичних уявлень про таємні нічні дії чи то про важливі державні справи. Пасажири були, як один, одягнені в брезентові плащі, такі самі, як і в робітників на тартаку, і нічим вони не відрізнялися від тих лісопильних робітників, а ось цей бородатий навіть обличчям нагадує старого Кабаченка, що його так не полюбляв за впертість Синюха.

О, якби тут з'явився той осоружний Кабаченко! Синюха відчув ніжність до тієї колись немилої людини, і самотність його під впливом цих порівнянь розвіювалася, і він почав добирати способу заговорити з сонним робітником. Нарешті, зважившись, торкнув за плече бородатого:

— Товаришу, товаришу! Бородатий підвів голову і спитав:

— Що, приїхали вже? — але, видимо, зміркувавши, що трамвай летить так само, як і раніше, додав: — Що, товаришу техніку?

"Чого він мене техніком узиває?" — подумав Синюха і спитав:

— Скажіть, куди це ми їдемо?

Бородатий здивовано оглянув Синюху і знизав плечима.

— Як то куди? Та на дев'ятнадцятий участок! Хіба вам у конторі не сказали?

"Якесь непорозуміння",— тоскно промайнуло в голові Синюхи, і йому здалося, що тільки він розвіє непорозуміння, як ці люди зроблять йому якусь прикрість. Щоб заховати ніяковість, Синюха тоном, яким звертався в себе на розробках до робітників, промовив:

_. Так ви, дядю, скажіть, щоб трамвай дав легший

хід— Мені треба отут встати...

Бородатий знизав здивовано плечима і відсунув двері на передній ґанок. Там він щось сказав провідникові, і трамвай пішов тихше.

Синюха взяв свого саквояжа і вийшов на задній ґанок.

Дощ хлюпостів у пітьмі вулиці, і світло з трамваю розсікало білими ножами і пітьму, і калюжі поблизу, і пасма дощу. Синюха ступив на нижчий щабель сходів, одну лише мить повагався і стрибнув у пітьму під дощ, у якусь калюжу, що з шумом розлетілася бризками. Трамвай, немов скинувши тисячопудову вагу, рвонувся з новою силою і скоро зник за рогом вулиці. Ще якийсь час чувся шум від коліс, а потім звуки завмерли, засипані піском дощового шелесту.

Синюха стояв кілька часу на місці, обляпаний болотом, а потім вийшов на сухіше. Він опинився на якійсь площі, безлюдній і глухій. Попід будинками світилися вогники, але ніякі звуки не порушували однотонного шуму дощу.

Зійшовши на тротуар, Синюха попростував у той бік, де, здавалося йому, мусив бути вокзал. За рогом він побачив одинокого візника, що спав під своєю халабудою.

— Вільний? — спитав Синюха гучно і владно.

Під халабудою заворушилася людина, і незабаром висунулася звідти, і раптом вискочила на брук.

— Атож. Вільний. А вам куди?

Синюха сказав і сів під халабуду. Екіпаж покотився, хлюпаючи в калюжах, і Синюха відчував, що врятований від тисячі бід, що так несподівано нависли були над ним цієї ночі. Все місто здавалося йому

тепер божевільним трамваєм, що мчить кудись у темну безвість і, напевно, колись полетить у провалля, в несилі втриматися на рейках.

"Пафос будівництва! Переможна хода революції", — глузував сам із себе Синюха і з задоволенням виліз із візника коло освітленого вокзалу.

Надворі сіріло, і на вокзалі розпочиналася звичайна метушня.

Синюха з полегкістю людини, яку щойно врятовано від загибелі, купив квитка, за чверть години поїзд у здоровому глузді якого не могло бути сумніву, мчав його до рідних Вепрівських розробок.